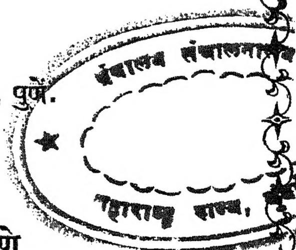
सुशीला
व
निद्रित राजकन्या

(दोन लहान नाटिका)

लेखक :

रावसाहेब म. का. कारखानीस, बी. ए.
माजी प्रिन्सिपाल ट्रेनिंग कॉलेज, धुळें

सेलिंग एजंट
नवीन किताबखाना, पुणें.

किंमत ३ आणे

प्रकाशक :—
श्री. वि. दामले,
एन्. के. पब्लिशिंग हाऊस, पुणें २.

Transferred to
The N. K. Publishing House,
1940

मुद्रक :—गोपाळ बळवंत जोशी, आनंद छापखान
१९६/४६ सदाशिव पेठ, पुणें २.

सुशीला.

एक अंकी नाटक.

पात्रें

सुशीला—एक अनाथ व मावशीच्या घरीं राहाणारी मुलगी.
तरलाबाई—सुशीलेची श्रीमंत मावशी.
चंचला (माई)—मावशीची थोरली मुलगी.
चपला (ताई)—मावशीची धाकटी मुलगी.
देवी.
विजय—देवीचा दूत.
अधिकारी—राणीचा नोकर.
सारजाबाई—मावशीची शेजारीण.

साकी

सुशील बाला सकलांला बहु आवडती या जगतीं ।
सौजन्यानें देवालाही प्रिय भारी त्या गमती ॥ १ ॥
संकट दुःखें जरी त्यांवरी आलीं जगतीं भारी ।
देव तयांना साह्य करुनियां प्रेमें सर्व निवारी ॥ २ ॥

सुशीला.

प्रवेश १ ला.

(सुशीला घर झाडण्यास येते.)

सुशीला— दुपारचीं जेवणं झालीं. भांडीं कुंडीं झालीं. धुणं पाणी केलं. आतां एकदां घर झाडावं व मग संध्याकाळच्या सैंपाकाची तयारी करावी. आज संध्याकाळीं मावशी, ताई व माई कोठें बाहेर जावयाच्या आहेत. राजवाड्यांत आज मोठा समारंभ आहे असं कोणसं मघांशीं म्हणत होतं; तिकडेच बहुधा या जाणार असाव्या. पण आपणाला त्यांच्याशीं काय करावयाचं आहे? सकाळपासून मध्यरात्रीपर्यंत मरमर काम करावं, पानावर पडेल तो तुकडा खावा, थोडीशी विश्रांति घ्यावी, सकाळ उजाडतांच पुन्हा कामाला लागावं, हाच आपला दररोजचा क्रम चाललाच आहे. असंच माझं सारं आयुष्य जायचं? काबाडकष्ट करण्याकरितांच माझा जन्म आहे. बरं एवढं काम करून सुखाचा एखादा शब्द तरी कुणी बोलतं का? छे! मुळींच नाहीं. मावशीला तर माझं काम मुळींच पसंत नाहीं. ढालगज, अजागळ, आळशी, दांडगी वगैरे शब्दांनीं ती माझी संभावना नेहमींच करीत असते. आमच्या माईला व ताईला वाटतं कीं, ही बरी मोलकरीण आपणांला सांपडली आहे. घ्या हिच्याकडून हवं तितकं काम करून. आधींच त्यांना श्रीमंतीचा ताठा आणि त्यांत आईची फूस! मग काय विचारतां! त्यांच्या तोंडाचा पट्टा सारखा सुरू असतो. मुकाट्यानं ऐकावं व गप्प बसावं या पलीकडे काय करावयाचं? आपलं नशीबच वाईट. दुसऱ्याला बोलून काय फळ? अग बाई, या माई व ताई इकडेसच येत आहेत. आपण आपल्या कामाला लागावं हें बरं (जाते.)

चंचला व चपला बोलत बोलत येतात.

चपलाः—माई, तूं आज केव्हांची वेणीफणी करीत होतीस? आज तूं पोशाकही मोठा थाटामाटाचा केला आहेस!

चंचलाः—ताई, तुलाही कांहीं कमी लागला नाहीं वेळ वेणीफणी करावयाला. तुझाही पोशाक मोठा छान आहे. चल, आई आपली वाट पाहत असेल. सुशीला आपल्याबरोबर येणार आहे काय?

चपलाः—अग, सुशीला बरोबर आली तर घरीं सैंपाक कोण करील? आणि तिला नेसायला चांगली साडी तरी कोठें आहे? राजवाड्यांत सगळ्या श्रीमंतांच्या मुली जमणार आहेत. तेथें तिला कशाला न्यायची? पण माई, आज राणीसाहेबांनीं हळदीकुंकुवाला नगरांतल्या मुलींना कशाला बोलावलें तुला माहीत आहे का?

चंचलाः—नाहीं. सांग पाहूं कशाला बोलाविलें आहे?

चपलाः—अग, राणीसाहेबांच्या मनांत राजपुत्राचें लग्न करावयाचें आहे, तेव्हां त्यांनीं नगरांतल्या श्रीमंतांच्या सर्व मुलींना बोलाविलें आहे. राणीसाहेबांना जी मुलगी पसंत पडेल तिच्याबरोबर राजपुत्राचें लग्न करावयाचें आहे.

चंचलाः—असं का? तर मग ताईसाहेब, राणीसाहेब आपल्यालाच पसंत करणार. आहेच आमची ताई सुंदर! ताई, जरा तुझं नाक उंच असतं कीं नाहीं तर तूं भारीच सुंदर दिसली असतीस. पण नाशीक गेलं त्रिंबकाला भेटायला. त्यानं जरा घाण झाली आहे.

चपलाः—बरं बरं, असूं दे माझं नाक नकटं. माझं नाक नकटं असलं, माझा चेहरा थब्बकट असला, तर तुझं कांहीं जात नाहींना? (स्वर पालटून) आमची माई खरंच भारी सुंदर आहे हो! जरा ती गोरी असती तर मग राजपुत्रानें तिलाच वरलं असतं. आणि आमच्या माईसाहेब आमच्या नगरीच्या राणीसाहेब झाल्या असत्या!

चंचला:–असू दे मी काळी. मी कोळशांतलं माणीक असलें, तर तुझं तर त्यांत कांहीं जात नाहींना ? तूं आहेस मोठी रंभा ! तुला राजपुत्र खात्रीनं माळ घालील.

चपला:--माई तूं माझ्याशीं बोलूं नकोस. तूं अस्सं नेहमींच भांडण उकरून काढतेस.

चंचला:--नाहीं तर नाहीं. माझं तरी काय अडलं आहे तुझ्याशीं बोलायला ? (दोघी दोहींकडे तोंडें करून उभ्या राहतात.)

(पडद्यांत शब्द होतो. ए चपले, अग ए चंचले, तुमची तयारी झाली ना ? चला. मी केंव्हांची वाट पाहत आहें. तुम्हीं येतां कीं नाहीं ?)

चपला:---आई, ही पहा मी आलें, माझी अगदीं तयारी आहे.

चंचला:---आई, मी केंव्हांपासून तुझी वाट पाहत उभी आहें.

(जातात.)

-- —

प्रवेश २ रा.

(सुशीला तांदूळ निवडीत आहे.)

सुशीला:—तांदूळ निवडले. स्वयंपाकाची तयारी झाली. आतां चुलीला पेटवण लावावं व स्वयंपाकाला सुरुवात करावी. सर्व काम आटोपतां आटोपतां मला मध्यरात्र होईल. सर्व मंडळी निजल्यावर एवढ्या मोठ्या घरांत मला एकटीला काम करीत बसावं लागतं. (गडबड ऐकते व बाहेर पाहाते.) आज मुलींच्या व बायकांच्या झुंडीच्या झुंडी राजवाड्याकडे चालल्या आहेत. राजवाड्यांत हळदीकुंकवाचा मोठा समारंभ आहे वाटतें. समारंभ मोठा मौजेचा होईल. मीं राजवाडा पाहिला नाहीं. मावशी मला मौज पाहावयास नेईल काय ? काम तर बहुतेक झालें आहे. स्वयंपाक मी आल्यावर तेंव्हांच करीन. विचारूं तर खरं मावशीला.

मावशी, चंचला व चपला पोषाक करून येतात.

मावशीः— सुशीले, स्वस्थ बसली आहेस ना ? काय करावं या पोरीला. बोलणाराचं तोंड दिसतं, पण करणाराची कृति कांहीं दिसत नाहीं. बरं आम्ही हळदीकुंकवाला जातों. तूं स्वयंपाक आटोपून सर्व तयारी करून ठेव.

चंचलाः— सुशीले, स्वयंपाक जरा चांगला कर. तुझ्या स्वयंपाकाला चवच लागत नाहीं. आज भजीं कर म्हणजे मला दोन घास जातील. मला अलीकडे भूकच लागत नाहीं.

चपलाः—(एकीकडे) कशाला भूक लागेल ? साऱ्या दिवसभर शेळीसारखी चरत असते. लाडू खा, पोहे खा, पेरू खा, दूध पी असं सारखं हिचं चाललेलं असतं. मग भूक लागणार कशी ? पोट आहे का परगणा. (मोठ्यानें) सुशीले, चांगली खमंग भजीं कर हं म्हणजे आमच्या माईला दोन घास जातील. (हळूच) सुशीले, माझं अंथरूण मात्र घालून ठेव हो म्हणजे मी आपली जेवलें कीं निजेन. खोली स्वच्छ झाडून अंथरूण घाल. तूं काल कसंतरी अंथरूण घातलंस, मग मला साऱ्या रात्र झोप आली नाहीं; अगदीं डोळ्याला डोळा लागला नाहीं.

चंचलाः—(एकीकडे) खरंच बाई, ताईचा डोळ्याला डोळा लागला नाहीं. मात्र साऱ्या रात्र कुंभकर्णासारखी घुर घुर घुर घुर घोरत होती.

सुशीलाः—मावशी, मी येऊं का हळदीकुंकवाला तुमच्याबरोबर? मीं बहुतेक काम आटोपलं आहे. घरीं परत आल्याबरोबर स्वयंपाक करीन.

मावशीः—मोठी लाडकीच आली आहेस कीं नाहीं ? करायचं काय तुला तेथें येऊन ? नसता उद्योग भारी तुला. जा आपलं काम कर मुकाट्यानं.

(सुशीला रडकुंडीस येते.)

रडायला काय झालं तुला ? तुला का कोणीं मारलं ? का तुला कोणीं बोललं ? माझ्या भरल्या घरांत तिनीसांजचे वेळीं तुला रडायला काय झालं ?

(शेजारच्या सारजाबाई येतात.)

सारजाबाई:—चलतांना हो हळदीकुंकवाला ? चला, आपणांला उशीर झाला. सुशीला कां रडते आहे ? तिला नाहीं का हळदीकुंकवाला यायचं ?

मावशी:—तुम्हांला काय सांगूं बाई ? या सुशीलेनं माझा जीव अगदीं रडकुंडीस आणला आहे. मी मघांपासून सांगतें आहें, ‘ सुशीले, लवकर आटप. आपणांला हळदीकुंकवाला जायचं आहे.’ पण अशी ही हट्टी व आळशी मुलगी आहे. खुशाल आपली निजून राहिली व आतां म्हणते मी नाहीं येत समारंभाला. बरं, जर हिला न न्यावी तर लोक म्हणतील, ‘ पहा, आपल्या मुलींना तेवढी घेऊन आली, पण भाचीला घरीं ठेविली, ’ इकडे आड व तिकडे विहीर असं मला झालं आहे.

सारजाबाई:—जाऊं द्या हो तिला. तिच्या काय लागतां नादीं. आतां वेळ मुळींच राहिला नाहीं. चला लवकर जाऊं.

मावशी:—चला तर, सुशीले, पुरें झालं तुझं रडं. दार लावून घे. (जातात–सुशीला दार लावून घेते.)

सुशीला:—(अश्रु पुसून) या घरांत आल्यापासून मला सुखाचा एकही दिवस माहीत नाहीं. वाटेल त्यानं मला बोलावं व माझ्याकडून काम करून घ्यावं. जनावराशीं देखील त्याचा मालक गोड बोलतो, त्याची काळजी घेतो, प्रेमानं त्याला गाणीं गातो. पण मी जनावरापेक्षांही कमी किंमतीची झालेली आहे ! देवा, तूं माझे किती दिवस असे हाल करणार ? तुला माझी कांहींच का दया येत नाहीं ? तूं भक्तांसाठीं नेहमीं धावतोस. त्यांच्यावरील संकट नाहींसें करतोस. द्रौपदीसाठीं

कसा धावून जात होतास ? मला कनई तो द्रौपदीचा धावा भारी आवडतो.—(गाते).

धावा.

रात्र झाली दोन प्रहर ऋषि आले भोजना

रुक्मिणीचा धावा देखील फार गोड आहे. तिच्या भावानं तिच्या इच्छेविरुद्ध तिचं लग्न शिशुपालाशीं ठरविलं. तेंव्हां निराश होऊन ती म्हणते, देवा.

(' यादवराया याहो याहो ' या चालीवर)

किती आळवूं परोपरीनें कंठ किं हो सुकला
तरी यावया देवा तुम्ही अझुनी कां चुकलां
सर्वसाक्षि भगवंता आतां अंत नका पाहूं
कीं विषपानें प्राण तरी हा पदकमलीं वाहूं
मीच अभागी म्हणुनी आपण अझुनी नच आलां
पहा सगुण जें दुर्लभ सकलां मिळें कसें मजला
रडतां यापरि अश्रुजलानें पदर भिजुनि जाई
ऊर भरुनि ये शब्द न चाले कवन विरुनि जाई

देवा, तूं रुक्मिणीला पावलास, द्रौपदीकरितां धावलास, गजेंद्राला पावलास, मग तूं मला पावणार नाहींस का ? देवा, तूं मजकरितां धावणार नाहींस का ? तुला माझी हांक ऐकूं येत नाहीं का ? देवा, तूं मला पावशील का ?

(देवी प्रकट होते.)

देवी:—(सुशीलेच्या डोक्यावर हात ठेवून) अवश्य पावेल. परमे-

श्वर सज्जनांना नेहमींच साह्य करतो. सुशीले, ऊठ, डोळे पूस व मी काय म्हणतें तें ऐक.

(सुशीला आश्चर्यचकित उभी राहते.)

सुशीला:—आपण कोण आहांत ? आपणांला मी नमस्कार करितें.

देवी:—मुली, तुझं कल्याण होईल. मी या नगरची देवी आहें. तुझें सदाचरण व तुझा सुस्वभाव पाहून मी तुझ्यावर प्रसन्न झालें आहें. माझ्या आशीर्वादानें तुला कांहीं कमी पडणार नाहीं. आतां ऐक पलीकडे दिवाणखान्यांत तुझ्याकरितां मीं सुंदर पोषाक ठेविला आहे. तो तूं घाल. मीं तुला पायांत घालण्याकरितां सुंदर जोडा ठेविला आहे. तो तूं घाल. तो कोठें विसरूं नकोस. तो तुझ्याशिवाय कोणाचेही पायास येणार नाहीं. दरवाजाचे बाहेर तुजकरितां गाडी उभी आहे. गाडीवरील नोकर तुझेच आहेत. ते तुला राजवाड्यांत नेतील. तुला कोणीही ओळखणार नाहीं. तुझा आवाज गोड आहे. माझ्या आशीर्वादानें तुझा आवाज सगळ्यांना मोहून टाकील. सुशीले, एक गोष्ट लक्षांत ठेव. पांच घटका रात्र झाली कीं राजवाड्यांत नगारा वाजतो. नगाऱ्याचा आवाज ऐकला कीं तूं ताबडतोब घरीं ये. तेथें बिलकूल थांबूं नकोस. नाहींतर तुझे गडो, तुझी गाडी वगैरे सर्व कांहीं नाहींसें होईल व तुला तेव्हांच सर्व लोक ओळखतील. घरची बिलकूल काळजी करूं नकोस. तुझीं सर्व कामें एथें आपोआप होतील. मावशी येण्याच्या आंत एथें परत ये. भिऊं नकोस; जा तुझ्या भाग्याचे दिवस जवळ आले आहेत.

सुशीला:—भगवति, मी आपणांला पुनः पुन्हा नमस्कार करितें. आपली कृपा असल्यावर मला काय कमी आहे ? (जाते.)

देवी–(सुशीलेकडे पाहात आपणांशींच बोलते.)

किती गुणी मुलगी आहे, किती दयाळू व सुशील आहे ! या घरां-

तील माणसें तिजवर प्रेम करीत नाहींत, तरी ती सर्वांवर प्रेम करते. जनावरांची काळजी घेते. त्यांना ती कधीं विसरत नाहीं. सर्व दिवसभर मुकाट्यानें काम करीत असते. तिला आळस अगदीं नाहीं. आपण प्रथम श्रीमंत होतों, आतां आपणाला गरिबी आली या विचारानें ती दुःखी होऊन स्वस्थ बसत नाहीं. मुली, तुझ्या दुःखाचे दिवस संपले. आतांपासून तुझ्या भाग्याचा उदय होईल. आतां इच्या जाण्याची तयारी केली पाहिजे. (टाळी वाजविते. विजय नांवाचा एक देवीचा गण एकदम तेथें येतो.) विजया, एक सुंदर रथ तयार कर. त्याला पांढरे स्वच्छ घोडे जोड. रथ हाकण्याकरतां एखादा चांगला सारथी आण. रथावर व रथाच्या मागें उभे राहून जाण्याकरितां सुंदर पोषाक केलेले चार नोकर आण.

विजयः—आपल्या आज्ञेप्रमाणें तयारी ठेवतों. (विजय जातो.)

देवीः—झाली, सुशीलेची ही तयारी झाली. या नव्या पोषाकांत तिला कोणीही ओळखणार नाहीं. प्रत्यक्ष तिची मावशीही तिला ओळखणार नाहीं. वा ! हा पोषाक तिला किती छान दिसत आहे. सुशीले, गर्दी करूं नकोस. अजून अवकाश आहे. तुझी गाडी तुला सहज घेऊन जाईल. (सुशीला येते व देवीला नमस्कार करिते.) जा मुली, जा. तुझें कल्याण असो. घरची काळजी करूं नकोस. नगारा वाजल्याबरोबर घरीं ये; विसरूं नकोस. (जातात.)

प्रवेश २ रा.

स्थळ—राजवाड्यांतील बाग.

चंचला व चपला बोलत येतात.

चंचलाः—ताई, आज राजवाड्यांतील दिवाणखान्यांत काय गर्दी झाली आहे पाहिलीस ना? नगरांतील श्रीमंतांच्या मुली कसा झोकदार पोषाक करून आल्या आहेत. मला आपल्या साडीचा मोठा डौल

होता. पण चपले, आज सगळ्या मुलींच्या साड्या बघ कशा एका-पेक्षां एक सरस आहेत. पण सगळ्यांच्या मागून घाईघाईनं एकटीच आलेली मुलगी पाहिलीस ना ? सर्व मुलींपेक्षां तिचा पोषाक फारच सुंदर आहे, ही मुलगी तुझ्या ओळखीची आहे काय ?

चपला:—छेग माई, माझ्या नाहीं ती ओळखीची. राणी साहेबांनीं तिचा कितीतरी सत्कार केला. आपण एथल्या श्रीमंतांच्या मुली आणि दिसण्यांत देखील सुंदर नाहीं काग माई ? पण आपणांला ' या जा ' असं देखील इथं कोणीं म्हटलें नाहीं. अन् या नव्या मुलीचं काय स्वागत चाललें होतें. अस्सा मला राग आला कीं बोलतां सोय नाहीं !

चंचला:—आणि राणीसाहेबांनीं, आज मुलींवर प्रश्नांचा भडिमार चालविला आहे. ज्या त्या मुलीला विचारतात कीं तूं श्रीमंताची सून झालीस तर काय करशील ? मला त्यांनीं प्रश्न विचारल्याबरोबर मीं सांगितलं कीं, मी पुष्कळ नोकरमाणसें ठेवीन. मी पालखींत बसून मिरवीन. मी हत्तीवर बसून मिरवीन. मी भरजरी साड्या नेसेन. सग-ळ्यांचे डोळे मी आपल्या पोषाकानें दिपवून टाकीन. ताई, मी चांगलं नाहीं का उत्तर दिलं ? पण तें राणीसाहेबांना आवडलं नाहीं.

चपला:—माई, मीं देखील हेंच उत्तर दिलं. तें ऐकून राणीसाहेब माझ्याशीं न बोलतां दुसऱ्याच मुलीशीं बोलूं लागल्या. आपल्या या नवीन आलेल्या पाहुण्या मुलीनें काय उत्तर दिलें तें तूं ऐकलेंस का ?

चंचला:—नाहीं बाई, काय म्हणाली ती ?

चपला:—ती म्हणाली, ' मी सासू सासऱ्यांची आनंदानं सेवा करीन. घरच्या कामकाजांत आनंदानं मदत करीन. मी आपल्या पैशाचा उपयोग गरीबगुरिबांला सुखी करण्यांत करीन. '

चंचला:—अहाहा ! काय उत्तर दिलं पण ! काम करायचं तर श्रीमंत व्हावं कशाला ? भिकारी व्हावं आणि मग मर मर काम करावं. पण चपले, त्या नवीन मुलीनं सतार वाजविली ती ऐकून तर मी

अगदीं वेडी झालें. तिची बोटं सतारीवर कशीं एकसारखीं धावत होतीं ! सतार वाजत असतांना सगळ्या मुली चित्रासारख्या उभ्या होत्या !

चपला:—राणीसाहेब, प्रत्येक मुलीला तुला गातां येतं का असं विचारूं लागल्या. तेव्हां बऱ्याच मुली तेथून हळूच निसटल्या व बागेंत आल्या. मीही त्यांचे मागोमाग इकडे आलें.

चंचला:—आणि मीही तशीच निसटलें. अग तुला माहीत आहेच. माझा आवाज किती गोड आहे तो. मी गाऊं लागलें कीं माझा घोगरा आवाज ऐकून मुली हसूं लागतात.

चपला:—आणि माझा आवाज ऐकून मंडळीला वाटतें कीं, ही भांडतच आहे. माई आपल्याला गाणं मुळींच येत नाहीं. बाबांनीं आपणांला गाणं शिकवायला गवई ठेवला होता तो तोंडें कशी वेडीं-वांकडीं करीत असे तें तुला आठवतें ना ? सारावेळ सारेग सारेग करायचा. त्याच्या त्या त्या सारेगचा मला किनई कंटाळा आला. (पडद्यांतून गाण्याचा आवाज ऐकूं येतो.) माई, ऐकलंस का ? कोणीतरी मुलगी दिवाणखान्यांत गात आहे. (दोघी ऐकतात.)

(रागिणी झिंझोटी, ताल दादरा)

पद

ठुमक चाले रामचंद्र पायिं वाजती पैंजणियां ।
किलकाळुनि पळत सुटत लटपटुनी भूमि पडत ।
धावे माय अंकिं घेत दशरथ भामिनिया ॥ १ ॥
झाडुनि निजपदरें बालअंग गोजिरें
तुजवरि ओवाळुं प्राण बाळा मम गुणियारे ॥ २ ॥
विद्रुमपरि अधर लाल बोलत बोबडिये बोल
सरल नासिका सुभाल लटकत रविमणिया ॥ ३ ॥

कृष्णदास वर्णिल किती रूपरंग पटचित्रीं ।
रघुवरसम सुंदर छबि रघुवराचि जानिं या ॥ ४ ॥

(गाणें थांबतें.)

चंचला:—चपले, ऐकलंसना किती गोड गळा आहे ? ही ती नवीन आलेली मुलगीच गात आहे. चपले, आपण गाणं शिकलों नाहीं ही वाईट गोष्ट झाली. रात्र बरीच झाली नाहीं का ! (नगारा ऐकूं येतो). हा पहा पांच घटका रात्र झाल्याचा नगारा ऐकूं येत आहे. मुली आंत चालल्या आहेत. आतां घरीं जाण्याची वेळ झाली. आई आपणांला शोधीत असेल. चल लवकर.

(दोघी जातात.)

प्रवेश ४ था.

(सुशीला स्वयंपाकघरांत आहे.)

सुशीला:—वाहवा ! वाहवा ! आज काय मजा झाली ! मी मोठया थाटामाटानें राजवाडयांत गेलें. मला कोणी ओळखील कीं काय ही थोडीशी भीति वाटत होती, पण मला कुणींही ओळखिलें नाहीं. माझा पोषाक पाहून मंडळी दिपून गेली, राणीसाहेबांनीं माझा मोठा सत्कार केला. मला कितीतरी त्यांनीं प्रश्न विचारले. त्यांचीं उत्तरेंही मीं दिलीं. तीं ऐकून त्यांना समाधान वाटलें. माझें गाणें व सतार हींही त्यांना फार आवडलीं. मी त्या समारंभांत अगदीं गढून गेलें, इतक्यांत ९ घटकांचा नगारा वाजावयाला सुरुवात झाली. तो आवाज ऐकतांच माझी इतकी धांदल झाली कीं बोलतां सोय नाहीं. मी दिवाणखान्यांतून पळतच बाहेर आलें. त्या धांदलींत माझा जोडाही पडला. गाडींत

बसून एथें आलें. तों काय गाडी नाहींशी झाली ! नोकर लोक नाहींसे झाले ! आमचा सुंदर पोषाकही गेला, सुशीला आपली स्वयंपाक घरांत ! एक जोडा मात्र मजजवळ राहिला. हा मी आतां लपवून ठेवितें. चला आतां कामाला लागावं. पण हें काय ! स्वयंपाक शिजून अगदीं तयार आहे. हें काय ! हीं तर खमंग भजीं. माईसाहेब, खा आतां यथेच्छ भजीं. अरे वा ! हीं अंथरुणेंही तयार आहेत. ताईसाहेब, आतां स्वस्थ १२ तास निजा. ही सर्व त्या देवीची कृपा. भगवति, मी आपणांला पुनः पुन्हा नमस्कार करितें. आपली मजवर फार कृपा आहे. (ऐकून) ही पहा मावशी परत आली.

(मावशी, चंचला व चपला येतात.)

मावशी:—सुशीले, स्वयंपाक तयार आहेना ? मुलींना फार भूक लागली आहे.

सुशीला:—होय. मावशी, पानं मांडू का ?

मावशी:—होय, मांड पाहूं. (सुशीला पानें मांडते.)

चंचला:—सुशीले, आज हळदी कुंकुवाचा काय थाट होता म्हणून सांगू ? राणीसाहेबांनीं आमचं फार स्वागत केलं.

चपला:—माईशीं व माझ्याशीं त्या किती तरी वेळ बोलत होत्या. माईनं आज किती सुंदर गाणं म्हटलं. तें सगळ्यांना फार आवडलें.

चंचला:—आणि ताईनें सतार काय चांगली वाजवली. ती ऐकून सर्व मंडळी खूष झाली.

चपला:—माझी व माईची साडी पाहून मुलींना फार आश्चर्य वाटलं. सगळ्यांना या आमच्या साड्या फार आवडल्या.

मावशी:—खरंच, मला जें तें म्हणत होत कीं, तरलाबाई, तुमची ही चंचला व चपला भारीच सुरेख आहेत. आज निजतांना मी त्यांची दृष्ट काढणार आहें. सुशीले, मीठ मोहऱ्या काढून ठेव वर; नाहींतर विसरशील. चल, पानं वाढ आतां. जेवावयाला बसूं. (जातात.)

प्रवेश ५ वा.

(राजाचा एक अधिकारी येतो.)

अधिकारी:—आज एक आठवडा झाला. एकसारखा गांवांत हिंडत आहें! आज आठ दिवस झाले. आमच्या राणीसाहेबांनीं नगरांतील मुलींना हळदी कुंकवाला बोलाविलें. हेतु हा कीं, चांगली मुलगी पाहून तिला आपली सून करावी. जमलेल्या मुलींत एक नवखी मुलगी आली होती. तिचें स्वरूप, तिची वागणूक, तिची बुद्धि, तिचें गायन व वादन ऐकून राणीसाहेब खूष झाल्या व ती मुलगी राजपुत्राला करण्याचें त्यांनीं व राजेसाहेबांनीं ठरविलें. सगळें ठरलें, पण मुलगी कोण, कोणाची, कोठून आली व कोठें गेली याचा मुळींच पत्ता नाहीं; नाहीं म्हणायाला ती आपला एक जोडा मात्र विसरून गेली होती. राणी साहेबांनीं मला आमंत्रण धाडलें आणि काय म्हणतात, 'हंबीरराव, हा जोडा घ्या. आणि हा जोडा ज्या मुलीच्या पायाला बरोबर बसेल तिला राजवाड्यांत घेऊन या. तिच्याशीं राजपुत्राचें लग्न करावयाचें आहे.' मी मनांत म्हटलें, 'वा! छान! हा जोडा एखाद्या काळ्या, नकट्या, मूर्ख, व हट्टी मुलीच्या पायाला आला म्हणजे मोठी गंमतच होईल.' आपल्याला काय, आपण हुकुमाचे चाकर-घातला जोडा काखोटीला, चाललों घरें धुंडाळीत. गांवांत बातमी तेंव्हांच पसरली. प्रत्येक घरच्या मुली माझी वाट पाहूं लागल्या. जी ती म्हणे हा माझाच जोडा. पण हा जोडा कसला लबाड! तो कोणच्याच पायाला होईना. कोणाला होतो सैल तर कोणाला होतो घट्ट. घरें फिरतां फिरतां अगदीं थकून गेलों. आतां हें एवढेंच घर राहिलें आहे. हें पाहावें आणि राजवाड्यांत परत जावें. अहो, घरांत कोण आहे?

चंचला:—कोण आहे दारीं?

हंबीरराव:—मी हंबीरराव आहें. या घरांत कोणी मुली आहेत काय ? राणीसाहेबांनी हा जोडा त्यांच्या पायाला येतो कीं काय हें पाहाण्यास मला धाडलें आहे.

मावशी, चंचला व चपला येतात.

मावशी:— अहो, हा माझ्याच मुलीचा जोडा आहे. चंचले, घाल पाहूं जोडा पायांत.

(जोडा पायांत घालते तो पायाला होत नाहीं.)

हंबीरराव:—छे ! हा नाहीं या मुलीचा जोडा.

मावशी:— अहो होईल हो तिच्या पायाला. अग चंचले, नीट घाल पाहूं. तुझी धांदलच भारी. अग तुझा जोडा तुझ्या पायाला कसा नाहीं होणार ?

(चंचला जोडा घालते पण तो तिच्या पायाला होत नाहीं)

मावशी:—अहो, हा जोडा माझ्या दुसऱ्या मुलीचा आहे बरं का ? चपले, तूं घाल पाहूं हा जोडा; हळूच घाल. धांदल अगदीं करूं नको हं.

(चपला जोडा घालते पण तो तिच्या पायाला होत नाहीं.)

हंबीरराव:— जाऊं द्या हो. तो तुमच्या मुलीच्या पायाला होत नाहीं. आणखी कोणी मुलगी तुमच्या घरांत नाहीं ना ?

मावशी:— आणखी एकदां माझ्या मुलीला पायांत घालून पाहूं द्याहो.

हंबीरराव:— छेहो. तो का बळेंदळें पायांत बसणार आहे ? आणखी कोणी मुलगी तुमच्या घरीं नाहीं ना ?

मावशी:— कोणी नाहीं.

हंबीररावाच्या नजरेस सुशीला पडते.

हंबीरराव:—अहो, ही कोण मुलगी दिसते ? ये मुली, हा जोडा तुझ्या पायाला होतो का पाहूं ?

मावशी:— अहो, तिला कशाला सांगतां ? तिचा कसला आला आहे तो जोडा ? ही मुलगी त्या दिवशीं घरीं स्वयंपाक करीत बसली होती, ती कशाला येते तुमच्या राजवाड्यांत ? तुम्ही आपले चालते व्हा. नसत्या भानगडी तुम्हांला ह्याच्यात कशाला ?

हंबीरराव:- —तसें नाहीं बाई. मला हुकूम आहे कीं नगरांतील प्रत्येक मुलगी पहा व जिच्या पायाला जोडा येईल तिला राजवाड्यांत आणा. (सुशीलेस) ये मुली. हा जोडा पायांत घालून पहा.

(सुशीला पुढें येते. पायांत जोडा घालते तों तिच्या पायाला अगदीं बरोबर बसतो. ती आपल्या जवळील दुसरा जोडा आणते. तें पाहून सर्वजण आश्चर्यचकित होतात.)

हंबीरराव:—- हीच ती मुलगी. राणीसाहेबांनीं वर्णन केलेली हीच ती मुलगी. मुली, तुझें नशीब उघडलें, तूं आमच्या युवराजांची पत्नी होणार. आमच्या छोट्या राणीसाहेब, तुम्हांला मी नमस्कार करितों. आतां मी जातों. लवकरच राजवाड्यांतून तुम्हांला नेण्याकरितां पालखी व नोकर चाकर येतील. मी राणीसाहेबांना व राजेसाहेबांना ही आनंदाची बातमी देण्याकरितां राजवाड्यांत जातों. बाईसाहेब, आमच्या छोट्या राणीसाहेब, मी तुम्हांला पुन्हा नमस्कार करितों (जातो).

मावशी:— सुशीले, ही काय, भानगड आहे ? तूं त्या दिवशीं राजवाड्यांत गेली होतीस काय ?

सुशीला:—होय मावशी.

मावशी:—- मग मोठ्या थाटामाटानें आलेली व जिच्याशीं राणीसाहेब फार वेळ बोलत होत्या ती तूंच काय ?

सुशीला:—- होय मावशी.

मावशी:— मग तूंच सुंदर गाणें म्हटलेंस व सतार वाजविलीस !

सुशीला:— होय मावशी.

मावशी:— आणि ९ घटकांचा नगारा होतांच पळत पळत गेलीस ती तूंच का?

सुशीला:— होय मावशी.

चंचला व चपला:— अग आई, ती नवी आलेली मुलगी आपली सुशीलाच होय! आम्हीं आतां अगदीं बरोबर ओळखलें.

मावशी: सुशीले, ही काय भानगड आहे. ही मला मुळींच कळत नाहीं. तूं इतकी श्रीमंत एकदम कशी झालीस? तुला बहुमोल पोशाक कोणीं दिला? तूं नोकरचाकर, गाडीघोडा कोठून आणलास? तूं तर आतां आमची छोटी राणी होणार!

(देवी प्रकट होते.)

देवी:-- होय. सुशीला या नगरीची मालकीण होणार यांत शंका नाहीं. मीच तिला सर्व कांहीं दिलं. ती तशीच सुशील आहे. परमेश्वर-कृपेनें तिचे सुखाचे दिवस जवळ आले आहेत.

(मावशी, चपला, चंचला व सुशीला देवीला नमस्कार करितात.)

मावशी:—सुशीले, तुझं कल्याण होत आहे हें पाहून मला भारी आनंद वाटत आहे. मीं तुला त्रास दिला त्याची क्षमा कर व आम्हांवर प्रेम ठेव.

चंचला:– सुशीलाताई, मी व चपला तुला कधीं कधीं टाकून बोललें त्याची क्षमा कर. आमच्यावर पूर्वींप्रमाणें प्रेम ठेव.

सुशीला:— मावशी, ताई व माई, देवीच्या कृपेनें मला चांगले दिवस येत आहे. मला मोठं वैभव जरी आलं, तरी मला तुमचा विसर अगदीं होणार नाहीं. माझं प्रेम तुमच्यावर कायम राहील.

देवी:—सुशीले, तुझ्यावर माझी कृपा सदैव राहील. आणखी तुझें मी कोणतें प्रिय करूं सांग बरें.

सुशीला:– भगवति, आपण वर देतच आहांत तर एवढंच मागतें

(झंपा–मुला सांग नृपतीस संदेश माझा–या चालीवर)

नियतकालीं जला वर्षुनी मेघमाला ।
सजल सफला करूं आर्यभूला ॥
आधि व्याधी जनां तापवो ना कदा ।
ज्ञानप्राप्ती सदा आवडो ती मना ॥
ईशपादीं करूं विनति बाला आम्ही ।
सौख्य संपत्ति दे आर्यभूला ॥ नियत ॥

देवीः—तथास्तु–(जाते.)

सुशीलाः—मावशी, आपणांला ईश्वरानें जो हा सुदिन दाखविला त्याजबद्दल भक्तिभावानें त्याची स्तुति करूं या. सर्व जणी हात जोडून गातात.

पद.

(धनराशी मूढा हातीं, या चालीवर.)

जगदीशा ध्याऊं, कीर्तिस गाऊं
चरणा स्मरूं, हृदयीं धरूं ॥ धृ ॥
निर्गुण निरुपम तरिही वसतो,
अखिल जनाच्या हृदयीं प्रभु तो
निजभावबळें गवसे तो
सुगम गमतो
सदय प्रभु तो
प्रणती करूं । चरणा स्मरूं ॥ जगदीशा

निद्रित राजकन्या

प्रवेश १ ला.

स्थळ-दरबारचा दिवाणखाना

प्रधानः--अहो न्यायाधीश, आज कांहीं महत्त्वाच्या फिर्यादी आहेत काय ?

न्यायाधीशः--अलीकडे आपल्या दरबारांत फिर्यादीच कमी येऊं लागल्या आहेत. आपल्या या महाराजांच्या राज्यांत प्रजा आनंदानें नांदत आहे. धनधान्याची समृद्धि आहे. महाराजांच्या पुण्याईनें पाऊसपाणी भरपूर होत आहे. व्यापारधंदा जोरांत चालू आहे. त्यामुळें राज्यांत तंटेबखेडे व फिर्यादी अगदीं कमी झाल्या आहेत. खरोखरच महाराजांप्रमाणें राजा मिळणें फार दुर्लभ ! प्रजेच्या कल्याणासाठी ते रात्रंदिवस झटत असतात. प्रजेच्या सुखापुढें त्यांना स्वतःच्या सुखाची बिलकुल किंमत वाटत नाहीं. ईश्वर महाराजांस दीर्घायू करो ! कोतवाल, तुम्ही आपल्या कामाची कांहीं खबरबात सांगत नाहीं ?

कोतवालः—सर्व लोक आपल्या उद्योगधंद्यांत गुंग आहेत. राज्यांत सर्वत्र सुबत्ता झाल्यामुळें चोऱ्या, दरोडे, मारामाऱ्या वगैरे गुन्हे अगदीं बंद झाले आहेत. यामुळें आम्हांला फारसें कामकाजच उरलें नाहीं.

प्रधानः—खरोखर सर्व प्रजा महाराजांना धन्यवाद देत आहे. गादीवर आल्यापासून दहा वर्षांच्या आंत महाराजांनीं प्रजेच्या हिताच्या किती तरी गोष्टी केल्या. महाराजांनीं राज्यांत नवीन विहिरी खणल्या, तलाव बांधले, अनेक सडका तयार केल्या, उद्योगधंदे व

व्यापार यांस उत्तेजन दिलें, विद्या व कला यांचा प्रसार केला; त्यामुळें राज्यांत जिकडे तिकडे आनंदी आनंद नांदत आहे.

उपाध्याय:--ईश्वर महाराजांस दीर्घायु करो. ईश्वरकृपेनें महाराजांसही कांहीं कमी नाहीं. महाराजांना मूलबाळ नाहीं, एवढीच मात्र महाराजांच्या सुखांत मोठी उणीव आहे. पण तीही ईश्वरकृपेनें लवकरच नाहींशी होईल व राजपुत्र किंवा राजकन्या यांचा जन्मोत्सव सर्व प्रजा मोठ्या आनंदानें करील.

प्रधान:--गेल्या वर्षी महाराज, राणीसाहेब व मी आपल्या राज्यांतील भरत तपोवनांतील आश्रमांत राहणाऱ्या भारद्वाज मुनींच्या दर्शनास गेलों होतों, त्यावेळीं त्या मुनींनीं राणीसाहेबांना "तुम्हांला लवकरच एक रूपवती, गुणवती व भाग्यवती कन्या होईल," असा आशीर्वाद दिला. त्या सत्पुरुषाचा आशीर्वाद लवकरच खरा होईल, यांत शंका नाहीं. असो. आज महाराज दरबारास येणार नाहींत. "मी आज दरबारास येणार नाहीं; तुम्हीच सर्व कामें आटोपून प्रहर दिवसास दरबार बरखास्त करा," असा सकाळींच मला महाराजांचा निरोप आला होता. आतां सर्व कामें उरकलीं आहेत व प्रहर दिवसाचा नगराही होत आहे. (आंत नगारा वाजतो.) तर आपण दरबार बरखास्त करूं या.

(एक सेवक प्रवेश करतो. प्रधानास नमस्कार करून पत्र देतो.)

प्रधान:--(पत्र वाचून) महाराजांनीं ही आनंदाची बातमी आपणांस कळविली आहे. राणीसाहेबांना कन्यारत्न झालें आहे. या मंगल प्रसंगीं गरीबगुरिबांना अन्नदान करण्याची, पंडित, ज्योतिषी व ब्राह्मण यांना दक्षणा देण्याची महाराजांनीं आज्ञा केली आहे. कोतवाल, ही आनंदाची बातमी सर्व नागरिकांना कळवा; म्हणजे सर्व नागरिक आपआपल्या घरोघर आनदानें उत्सव करतील. चला. आपणां सर्वांला कामाला लागलें पाहिजे.

उपाध्याय:--ज्या परमेश्वरानें हा आनंदाचा दिवस आपणांस दाखविला, त्याची मनोभावें प्रथम प्रार्थना करूं व नंतर आपल्या कार्यास लागूं.

(सर्व हात जोडून एका ओळींत उभे राहून प्रार्थना करितात.)

पद—चाल साधी

जय जगदीशा जय परमेशा पुरविशी आशा सकल हरे
तुजशी स्मरतां, तव पद ध्यातां, तव यश गातां दुःख नुरे ॥
वत्सल माता, प्रेमळ धाता, सदय पिता तूं हरि आमुचा ।
पालक अमुचा, रक्षक अमुचा, जलद चातका तूं साचा ॥
दिन सोन्याचा, आनंदाचा, बहु सौख्याचा दावियला ।
तव पादें होउनि विनत सकलही गाऊं ध्याऊं हरि तुजला ॥
हरुनि अमंगल, देई मंगल सर्व सुखाला प्रभुराया ।
करुनि निरामय, रक्षि निरंतर, राजसुतेला सदया या ॥ १ ॥

(जातात.)

प्रवेश २ रा.

(राजवाड्याजवळ राजाचा उपाध्याय प्रवेश करतो.)

उपाध्याय:—आज पहांटेपासून काम करतां करतां अगदीं थकून गेलों. आज राजकन्येच्या बारशानिमित्त नगरांत जिकडे तिकडे धामधूम उडाली आहे. सकाळीं दरबारांत महाराजांस सर्व नागरिकांनीं या आनंदानिमित्त वस्त्रें व अलंकारही अर्पण केले. महाराजांनींही नागरिकांस उलट देणग्या दिल्या. आज दुपारीं राजवाड्यांत नगरांतील स्त्रिया जमून राजकन्येचें नांव ठेवणार आहेत. मी सकाळींच बाळाला

आशीर्वचन केलें व आज सर्व देवालयांत जाऊन देवतांना राजकन्येच्या नामाभिधानाच्या वेळीं अगत्य येण्याचें आमंत्रण दिलें. एकही देऊळ मीं वगळलें नाहीं. आतां राजवाड्यांत जावें. आशीर्वचनाकरतां ब्राह्मण जमले आहेत. त्यांना योग्य दक्षणा महाराजांकडून देऊन त्यांची संभावना करावी. आतां लवकरच राजवाड्यांत स्त्रियांची दाटी होईल.

(जातो.)

(सुलोचना–राजवाड्यांतील एक आधिकारी स्त्री प्रवेश करते.)

सुलोचनाः—झालं. व्यवस्था अगदीं ठीक झाली. आज स्त्रियांची आतिशय गर्दी होईल. हळदीकुंकवाचं सामान अगदीं व्यवास्थित लावून ठेवलं आहे. या इथं पाळणा लावला आहे; तोही ठीक आहे. आतां बायका यायला लागतील ! ह्या पहा आल्याच. या, बाई इथं बसा.

(एक स्त्री आचळी घेऊन येते. सुलोचना तिला बैठकीवर बसवते. दुसरी येते.) या शांताबाई या ! आज किती दिवसांनीं आपली भेट झाली ! या बसा इथं. (शांताबाई बसतात. नंतर एका मागून एक स्त्रिया येतात, सुलोचना त्यांना जागेवर बसाविते.)

सुलोचनाः—सर्व मंडळी आली आतां राणीसाहेबांना बोलवावें. (एक स्त्री पाळण्यांत मूल घालतें.) (राणी येते. सर्व स्त्रिया तिला नमस्कार करतात. स्त्रिया खणानारळांनीं राणीची ओटी भरतात.) चला आतां पाळणा कोण म्हणेल ? शांताबाई, तुमचा गळा फार गोड आहे, तुम्ही सीतेचा पाळणा म्हणा पाहूं !

शांताबाईः—माझा कसचा गळा ! तुम्ही कांहीं तरी म्हणतां झालं. तथापि तुमचा आग्रह आहे, तर म्हणते.

(पाळणा म्हणते.)

पाळणा.

जो जो जो जो गे वेल्हाळे, जनकाच्या तूं बाळे ॥
जो जो जो जो गे० ॥ ध्रु० ॥

पाळणा बांधियला, । मिथिलेशी । जनकाच्या या वंशीं ॥
बाला अवतरली, शीलवती ॥ जो जो जो जो गे० १ ॥ ॥

धन्य, धन्य तूं या जगतीं । थोर तुझी गे कीर्ती ।
स्वकुला उद्धारिलें । तव शीलें ॥ जो जो जो जो गे० ॥ २॥

भारतवर्षी या । जन्मुनियां । पावन केलें त्याला ॥
पवित्र शीलानें । तूं धन्यें । जो जो जो जो गे० ॥ ३ ॥

सुलोचनाः—शांताबाई, पाळणा तर गोड म्हटला. मुलीचं नांव सुशिला ठेवावें अशी राणीसाहेबांची इच्छा आहे. तुम्हांला हें नांव आवडतं ना ?

सर्वजणीः—हो, हो. हें नांव चांगलं आहे.

सुलोचनाः—या तर. हें नांव घेऊन आपण पाळणा म्हणूं या.

सर्वजणीः— (पाळणा)

जो जो जो गे कर बाई
झोप सुखें तूं घेई ॥ जो जो० ॥ ध्रु० ॥

होशिल बाळे तूं, शीलवती ।
भाग्याची या जगतीं ।
गाइल जग सारे, तव कीर्ती ।
भाग्याची या जगतीं ॥ जो जो जो जो गे ॥ १

सुशिला नांव तुला, प्रेमानें ।
दिधलें तव जननीनें ।
करिं तूं सार्थ तया, मम बाळे ॥ दिधलें तव जननीनें ॥
जो जो जो जो गे ॥ २ ॥

बायकांना हळदीकुंकू देतात. बायका जातात.)

सुलोचना:—राणीसाहेब बाळ अगदीं शांतपणं निजली आहे, आपण जरा पलिकडे बसूं. (जातात.)

(सहा देवता येतात.)

१ **देवता**:—भगिनींनो, राजकन्येच्या ह्या बारशाच्या दिवशीं राजानें आपणांस बहुमानानं बोलावलं आहे. आपण आजपर्यंत या कुळाचं आणि नगराचं कल्याण व रक्षण केलं आहे. या नवीन बाळाला आज आपण पाहूं व आशीर्वाद देऊं.

(एकेक देवी पाळण्याजवळ जाऊन आशीर्वाद देऊन जाते.)

साकी

१ ली देवता—आशीर्वादें माझ्या बाळे भाग्यवती तूं होईं ।
आप्त स्वकीयां भूषण होशिल तोषतील मग तेही ॥
वर हा घे आतां । मोद होई तुजला देतां ॥ १ ॥
२ री देवता—गुणरूपानें धन्य धन्य तूं होशिल जगतीं बाई ।
म्हणतिल जन तुज स्वकुलतारका नृपकन्या ही पाहीं ।
वर हा घे आतां । मोद होई तुजला देतां ॥ २ ॥
३ री देवता—ऐश्वर्याचे भोग भोगुनी सुखि होशिल तूं बाळे ।
दीन अनाथां सहाय्य करशिल गातिल तव गुण सगळे ।
वर हा घे आतां । मोद होई तुजला देतां ॥ ३ ॥

४ थी देवता—मिळेल तुजला प्रेमळ सुंदर गुणी पती गे बाळे।
शूर सुतांना प्रसवुनि होशिल धन्य जगीं वेल्हाळे।
वर हा घे आतां। मोद होई तुजला देतां॥ ४॥

५ वी देवता—दीर्घायू तूं होशिल बाळे, पति ही तव दीर्घायू।
ईशकृपेनें कमी किमपिही तुम्हांला नच होऊं॥
वर हा घे आतां। मोद होई तुजला देतां॥ ५॥

६ वी देवता—आधी व्याधी हरुनि सकलही भोगीं सुख सौख्याला।
असुख अमंगळ जाइल पळुनी पाहूनि तव भाग्याला॥
वर हा घे आतां॥ मोद होई तुजला देतां॥ ६॥

(सर्व देवता जातात.)

(रागानें एक यक्षिणी प्रवेश करते.)

यक्षिणी:—या राजानें सर्व देवतांना या प्रसंगीं आमंत्रण दिलें पण माझी या वेळीं कोणालाही आठवण राहिली नाहीं. माझ्या मोडक्या देवळांत कोणी ढुंकून देखील पाहिलें नाहीं. या राजकन्येला शाप दिल्याशिवाय मी कधींही राहाणार नाहीं.

साकी

सोळाव्या गे वर्षी जगता सोडुनियां तूं जाशी।
मातापितरां दुःख देउनी अल्पायू तूं होशी॥ १॥

(जाते)

(७ वी देवता येते.)

७ वी देवता:—वा ! या रागावलेल्या यक्षिणीनं शाप देऊन या

आनंदोत्सवाचा नाश करून टाकिला. मी या राजाची कुलदेवता आहें. तेव्हां मला या बाळाचं रक्षण केलं पाहिजे.

साकी

जरि सोळाव्या वर्षीं येइल अपमृत्यू गे तुजला ।
माझ्या आशीर्वादें टळुनी भोगशील सौख्याला ॥ १ ॥

सोळाव्या वर्षीं या राजकन्येला दीर्घ निद्रा येईल, पण एका गुणी व सुशील राजपुत्राच्या स्पर्शानं ही दीर्घ निद्रा नाहींशी होईल व राजकन्येला पुन्हा सुख मिळेल. ह्या राजकन्येला दीर्घ निद्रा लागतांच हें सर्व राज्य निद्रेंत निमग्न होईल आणि ही जागी झाली कीं, हें सर्व राज्य जागं होईल.

(जाते.)

प्रवेश ३ रा.

(राजकन्या प्रवेश करते.)

राजकन्याः—बाबांनीं व आईनं माझा १९ वा वाढदिवस किती थाटानं साजरा केला ! सकाळपासून मंगल वाद्यं वाजत आहेत. नगरांतील लोकांनीं मला किती तरी सुंदर भेटी दिल्या. माझ्या मैत्रिणी आज सकाळपासून मला आनंद वाटावा म्हणून झटत आहेत. त्यांच्या सहवासांत माझा हा सारा दिवस मोठ्या सुखांत गेला; पण मधांपासून मला कसंसंच वाटतं आहे. कशांतच माझं मन लागत नाहीं. माझ्या मनाला एकसारखी हुरहुर लागली आहे. कांहीं तरी संकट माझ्यावर येणार असं मला वाटतं आहे. सकाळपासून आतांपर्यंतचा वेळ मीं अगदीं गडबडींत काढल्यामुळं मला असं वाटत असेल; आतां वाड्याच्या वरच्या मजल्यावर जाऊन संध्याकाळचा थोडासा गारा वारा

घ्यावा, म्हणजे बरं वाटेल. आणि मग पुन्हा मैत्रिणींत यावं. आई आतां आम्हां सर्वांना फराळाला बोलावणार आहे. मुलीही तिकडेच गेल्या आहेत. चला ! आपण आतां वर जावं ! (वर जाते. तेथें एक म्हातारी बाई शिवीत बसलेली पाहाते.)

राजकन्याः—बाई, तूं कोण आहेस ? येथें काय करीत आहेस ?

म्हातारीः—बाळ, मी एक म्हातारी दासी आहे. मला आतां काम होत नाहीं; म्हणून एकीकडे बसून मी शिवीत असतें.

राजकन्याः—मला शिकवितेस का शिवायला ? कारण मीं आजपर्यंत कधींच कांहीं शिवलं नाहीं. मला तुझ्याप्रमाणं जलद शिवतां येईल का ?

म्हातारीः—हो बाळ, मी म्हातारी आहें, मला चांगलंसं दिसतही नाहीं; आणि माझी बोटंही भराभर चालत नाहींत. तूं लहान आहेस तुझी दृष्टिही सुरेख आहे व तूं फार हुशार आहेस. तुला तर फार चांगलं शिवतां येईल. ही घे माझी सुई व कापड. जपून शीव बरं नाहीं तर सुई तुझ्या नाजूक बोटाला लागेल. (सुई व कापड देते.)

राजकन्याः—पहा मी आतां कशी शिवतें ती ! (भराभर टाके घालते. इतक्यांत तिच्या बोटाला सुई लागते. ती खालीं पडते.)

म्हातारीः—झाला ! माझा शाप खरा झाला ! आजच या राजकन्येला सोळावं वर्ष लागलं. चला ! आतां आपण येथून निघून जावं !

(निघून जाते.)

(मैत्रिणी येतात. विमला दुसऱ्या बाजूनें येते.)

सरलाः—अग विमले, ताईसाहेब गेल्या तरी कुठं ? आम्ही त्यांना पाहतां पाहतां थकलों.

विमलाः—मी त्यांना वर जातांना पाहिलं. त्या बहुतेक वर गेल्या असतील. चला, आपण त्यांना तिकडे पाहूं. (वर जातात व राजकन्येला निजलेली पाहातात.)

सरला:-अग, ताईसाहेबांना वाऱ्यावर झोप लागलेली दिसते. जरा त्यांना निजूं द्या. थोड्या वेळानं आपण त्यांना उठवूं. त्यांना हळूंच नेऊन बिछान्यावर निजवूं या. (तिला आंथरुणावर ठेवतात.)

सरला:-या आपण इथं बसूं या. काय ग विमला, मला देखील झोप येऊं लागली. माझे डोळे जड झाले. मी येथेंच थोडा वेळ पडतें. (एका मागून एक तेथेंच पडतात.) (पडदा पडतो.)

प्रवेश ४ था.

(देवता प्रवेश करते.)

देवी:-आज बारा वर्षें झालीं. त्या दुष्ट यक्षिणीच्या शापानं ही राजकन्या निद्रित झाली. या नगरांतील सर्व माणसं व प्राणी हेही निद्रित झाले आहेत. या नगराच्या भोंवतीं दाट जंगल वाढून हें नगर लोकांच्या दृष्टीसही पडलं नाहीं. आज बारा वर्षें या राजकन्येचं व या नगराचं मीं रक्षण केलं. आज हा शाप नाहींसा होणार आहे. काल रात्रीं मी शेजारच्या राजाच्या पुत्राचे स्वप्नांत जाऊन त्याला या अरण्यांत ' तूं शिकारीस ये, तुझ्या भाग्याचा उदय होईल, तुला मोठा लाभ होईल. ' असं सांगितलं. त्याप्रमाणं तो राजपुत्र इथं शिकार करण्यास आला व या नगरांत शिरला. तो पहा राजवाड्यांत शिरला. (जरा थांबून) हा आलाच तो. आपण इथंच गुप्त रूपानं राहावं, म्हणजे पुढील प्रकार आपल्या दृष्टीस पडेल.

(आंत ७ देवता गाणें गातात.)

गाणें

सुदिन गमत हा आज । जाइल विलयासि शाप ।
दुरीत सरुनि शुभ दिन हा । येइल नगरामाजिं ॥

झडकरि हें सकल नगर । नृपसुत उठविल सत्वर ।
वितरुनि सुख राज्याला । प्रमुदित करि तो आजि० ॥१॥

प्रवेश ५ वा.

राजपुत्रः—रात्रीं मला एक स्वप्न पडलें तें खरें होईल कां ? स्वप्नांत पाहिलेला राजवाडा हाच असावा. मला झोपी गेलेल्या राजकन्येला जागी करावयाची आहे; ती कुठें सांपडेल बरें ? (इकडे तिकडे पाहतो.) इतकीं दालनें मी हिंडलों पण मला राजकन्या कोठेंच दिसली नाहीं, आतां हें एकच दालन राहिलें आहे. इथें तरी ती असेल कां ? पाहूं या तरी !

(इकडे तिकडे पाहिल्यावर त्याला राजकन्या दिसते. तो तिला हात लावतो. त्याबरोबर ती उठून बसते. तिच्या सख्याही उठून बसतात.) (देवी प्रकट होते. राजपुत्र व राजकन्या तिला नमस्कार करतात.)

देवीः—तुमचें कल्याण असो. राजपुत्रा, मी या नगराची रक्षक देवता आहें. ही या नगरीची राजकन्या आहे. कांहीं शापामुळें ह्या नगरींतील सर्व माणसें निद्रित झालीं व ती निद्रा दीर्घ काळ टिकली. तुझा स्पर्श ह्या नगरीला होतांच ही नगरी शापांतून मुक्त झाली. ही राजकन्या फार गुणवती, भाग्यवती व शीलवती आहे. तुला ही दैवानें प्राप्त झाली आहे. तुम्हां उभयतांचें कल्याण होईल. यापुढें तुम्हांला कोणतेंही संकट येणार नाहीं. ह्या पहा माझ्या मैत्रिणी व येथील सहा देवता तुम्हांला आशीर्वाद देण्यास आल्या आहेत. राजकन्ये, ह्यांनींच तुझ्या जन्माच्या वेळीं तुला आशीर्वाद देऊन आपला आनंद व्यक्त केला होता; त्या आज पुनः येथें तुमच्या आनंदांत भर घालण्यास आल्या आहेत.

सहा देवताः—

पद (राग–पिलु, ताल–त्रिताल.)

सुखद बहु वाटे दिवस हा

मंगल हा दिन उगवुनि नेई । तमास आजि लया ॥ ध्रु० ॥

जागृति येइल सकल जनांप्रती । हरीस येत दया ॥ १ ॥

सुखमय पुनरपि हें पुर नृप हा । करील येउनियां ॥ २ ॥

रघुपति सह जनक सुता तैशी सुशिले ।

विलसुनि उभयहि सौख्या लाधुनि ।

नांदा भुविं पावा चिर सौख्याला ॥ सुखकर० ॥ ३ ॥

एक देवता:—या वेळीं या मंगल कालीं त्या दयाघन प्रभूचें स्तवन करूं या.

(सर्व हात जोडून गातात.)

पद– (राग–देशकार. ताल–त्रिताल.)

प्रेमळ हृदयें त्या जगदीशा ।

करूं वंदन जो पुरवी आशा ॥ ध्रु० ॥

दयानिधी जो शरण तयाला ।

गाऊं ध्याऊं तद्गुण माला ।

हे परमेशा पाव दयाला ।

निरसुनि दुःखें वितरिं सुखाला ॥ प्रेमल० ॥ १ ॥

